

Зяць О.С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 347.95

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.2.7>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА АПЕЛЯЦІЙНИЙ ТА КАСАЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ У КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Постановка проблеми. Протягом останнього сторіччя питання забезпечення повсюдної поваги до прав людини переросли будь-які кордони і набули світоглядного значення для всієї світової спільноти. Найважливішою засадою реалізації цих проблем є система міжнародно-правових документів, які містять норми, що стають загально визнаними принципами. Серед таких документів важливе місце посідає Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – ЄКПЛ) і протоколи до неї. Проблемні аспекти забезпечення апеляційного та касаційного оскаржень рішень у контексті права на справедливий суд привертають особливу увагу в контексті здійснюваної в нашій державі судової реформи.

Отже, актуальність цього дослідження підтверджується надзвичайною важливістю судового захисту прав і свобод учасників ринкових відносин у сучасній Україні. З погляду стійкості системи соціально організованого суспільства судова гілка влади має набути значення стабілізуючого елемента. Крім цього, з позиції реалізації міжнародних зобов'язань України, які фіксують право на справедливий суд, цивільне процесуальне законодавство і заснована на ньому судова практика все ж досі потребують додаткового вивчення та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення права на апеляційний та касаційний перегляд судових рішень у цивільних справах у контексті права на справедливий суд розглядалися у працях багатьох учених, зокрема: О. Колісник, С. Кравцова, Н. Панич, Т. Фулей, А. Червяцовой, Л. Швецової та багатьох інших. Незважаючи на це, дослідження цієї проблематики досі актуальне.

Мета та завдання дослідження. Метою та завданнями цієї статті є здійснення детального теоретичного аналізу питань забезпечення права на апеляційний та касаційний перегляд судових рішень у цивільних справах у контексті права на справедливий суд.

Виклад основного матеріалу. ЄКПЛ, положення якої мають широке тлумачення в рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), є частиною національного законодавства України. Розглядаючи скаргу щодо України, як і щодо будь-якої іншої держави, Європейський суд з прав людини спирається на наявні прецеденти. Отже, рішення

Європейського суду з прав людини мають слугувати для національних органів публічної влади та їхніх посадовців орієнтирами у сфері забезпечення прав людини; у цьому – запорука дотримання положень ЄКПЛ [9, с. 5].

Ст. 17 Закону України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (з подальшими змінами) передбачає застосування судами ЄКПЛ та практики Європейського суду з прав людини як джерела права, а ст. 18 цього Закону визначає порядок посилення на ЄКПЛ та практику Суду. Варто зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у ст. 1 цього Закону, тобто практику Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України [7, с. 6].

Відповідно до ч. 1 ст. 6 «Право на справедливий суд» ЄКПЛ, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того потребують інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [2].

Завданням цивільного судочинства в Україні, згідно із Цивільним процесуальним кодексом (далі – ЦПК) України, є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Серед основних засад (принципів) цивільного судочинства – забезпечення права на апеляційний перегляд справи та забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, установлених законом. Водно-

час суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі. Також закріплено неприпустимість зловживання процесуальними правами. Зокрема, учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами, а залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, серед яких, серед іншого, подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню.

Відповідно до ч. 1 ст. 352 ЦПК України, учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково [8]. Подібно, ст. 389 ЦПК України передбачає, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити рішення касаційним порядком. Однак не підлягають касаційному оскарженню: рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення в яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; судові рішення в малозначних справах, крім випадків, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до ЦПК України, позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, під час розгляду іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково. Водночас малозначними справами є: справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, та справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [8].

Водночас у юридичній літературі вказують на те, що однією з нагальних наукових проблем є вироблення не якихось уявних та умовних, а цілком конкретних критеріїв малозначності справ, прив'язаних не лише до ціни позову, а й до сутності спірних правовідносин [1, с. 50].

С. Кравцов звертає увагу також на те, що одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності *res judicata* (справа ЄСПЛ “Brumarescu v. Romania”). Згідно із цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного й обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду

та винесення нового рішення у справі. Однак, аналізуючи практику Верховного Суду в контексті тлумачення малозначних справ, названий автор доходить висновку, що судами першої та апеляційної інстанцій допускаються неузгодження щодо тлумачення норм чинного законодавства, що призводить до порушення прав, свобод та законних інтересів учасників цивільного судочинства [3, с. 64, 68].

Крім цього, у наукових джерелах зазначають, що, вирішуючи питання про складність справи як передумову для можливості віднесення її до категорії малозначних, судді повинні враховувати практику ЄСПЛ, зокрема: справи «Федіна проти України» від 2 вересня 2010 р., «Смірнова проти України» від 8 листопада 2005 р., «Матіка проти Румунії» від 2 листопада 2006 р., «Літоселітіс проти Греції» від 5 лютого 2004 р. та інші. Наведене, на думку Л. Швецової, цілком узгоджується із правовими позиціями, сформованими Європейським судом з прав людини у справах «Леваж Престасьон Сервіс проти Франції» та «Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії», згідно з якими умови прийнятності касаційної скарги, відповідно до норм законодавства, можуть бути суворішими, ніж для звичайної заяви. Зважаючи на особливий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури в суді касаційної інстанції можуть бути більш формальними, особливо коли провадження здійснюється судом після їх розгляду судом першої інстанції, а потім судом апеляційної інстанції [10, с. 214–216].

Так, розглядаючи справу «Воловік проти України», Європейський суд з прав людини нагадав, що відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якщо апеляційне оскарження існує в національному правовому порядку, держава зобов'язана забезпечити особам під час розгляду справи в апеляційних судах, у межах юрисдикції таких судів, додержання основоположних гарантій, передбачених у ст. 6 ЄКПЛ, з урахуванням особливостей апеляційного провадження, а також має братись до уваги процесуальна єдність судового провадження в національному правовому порядку та роль у ньому апеляційного суду. Крім цього, «право на суд», одним з аспектів якого є право доступу, не є абсолютним і може підлягати обмеженням; їх накладення дозволене за змістом, особливо щодо умов прийнятності апеляційної скарги. Проте такі обмеження мають застосовуватися з легітимною метою та повинні зберігати пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою (рішення «Подбіельські та ППУ Полпуре проти Польщі») [5].

У справі «Мельник проти України» Європейський суд з прав людини додатково аргументував, що спосіб, у який ст. 6 ЄКПЛ застосовується до апеляційних та касаційних судів, має залежати від особливостей процесуального характеру, а також до уваги мають бути взяті норми внутрішнього законодавства та роль касаційних судів у них, а вимоги до прийнятності апеляції щодо суті закону мають бути більш жорсткими, ніж для звичайної апеляційної скарги [6].

Порівнюючи запроваджені підходи стосовно перегляду судових рішень у цивільних справах із законодавством закордонних країн, для прикладу варто згадати, що процесуальному праву Німеччини також знайомий критерій ціни позову як передумови зарахування справи до категорії малозначних. Згідно з § 495а ЦПК Німеччини, справа вважається малозначною, якщо ціна позову не перевищує 600 євро. На відміну від національного права Німеччини, право Європейського Союзу (далі – ЄС) передбачає істотно вищі межі малозначності відповідної справи. Згідно із ч. 1 ст. 2 Регламенту (ЄС) № 861/2007, малозначною вважається справа, у якій ціна позову не перевищує 5 000 євро. Німецький законодавець відмовився також від надання суду таких широких повноважень, які б базувалися на внутрішньому переконанні суду/судді [4, с. 122, 124].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, вважаємо за можливе зробити висновок, що загалом підхід до можливості перегляду судових рішень у цивільних справах, що закріплений у новій редакції ЦПК України, відповідає критеріям, що впливають із практики застосування ЄКПЛ. Водночас у контексті необхідності забезпечення реальної дії принципу доступу до правосуддя, гарантування кожному права на справедливий суд видається доцільним перегляд у напрямі підвищення цінкових критеріїв визначення категорії малозначних спорів, а також більш детальної регламентації повноважень суду під час визначення категорії складності конкретної справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Колісник О. Проблеми визначення критеріїв малозначності справ. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної

конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна. С. 46–51.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № № 13, 32.

3. Кравцов С. Деякі практичні аспекти розгляду малозначних спорів. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна. С. 63–68.

4. Панич Н. Малозначні справи згідно ч. 6 ст. 19 ЦПК України у порівнянні з § 495а ЦПК Німеччини і ч. 1 ст. 2 Регламенту (ЄС) № 861/2007: чи вдалась реформа? *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна. С. 120–133.

5. Справа «Воловік проти України» (заява № 15123/03) : рішення ЄСПЛ від 6 грудня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336/conv (дата звернення: 09.05.2019).

6. Справа «Мельник проти України» (заява № 23436/03) : рішення ЄСПЛ від 28 березня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_037/conv (дата звернення: 09.05.2019).

7. Фулей Т. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

8. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України № 1618 від 18 березня 2004 р. (у новій редакції). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № № 40–42.

9. Червяцова А. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *Європейський суд з прав людини : навчальний посібник*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 136 с.

10. Швецова Л. Проблемні питання розгляду малозначних справ судами. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна. С. 204–216.

Заяць О.С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА АПЕЛЯЦІЙНИЙ ТА КАСАЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ У КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

У статті на основі аналізу Цивільного процесуального кодексу України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод надано загальнотеоретичну характеристику питань забезпечення права на апеляційний та касаційний перегляд судових рішень у цивільних справах у контексті права на справедливий суд. Досліджено питання апеляційного оскарження. Проаналізовано окремі аспекти підстав для касаційного перегляду судових рішень. Проаналізовано окремі рішення Європейського суду з прав людини. Окреслено авторське бачення подальшого розвитку нормативного регулювання відповідних відносин.

Ключові слова: апеляційне оскарження, касаційне оскарження, суд, правосуддя, право на справедливий суд.

Заяц О.С. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА НА АПЕЛЛЯЦИОННЫЙ И КАССАЦИОННЫЙ ПЕРЕСМОТР СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ В ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛАХ В КОНТЕКСТЕ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВЫЙ СУД

В статье на основе анализа Гражданского процессуального кодекса Украины и Конвенции о защите прав человека и основных свобод представлена общетеоретическая характеристика вопросов обеспечения права на апелляционный и кассационный пересмотр судебных решений по гражданским делам в контексте права на справедливый суд. Исследован вопрос апелляционного обжалования. Проанализированы отдельные аспекты оснований кассационного пересмотра судебных решений. Проанализированы отдельные решения Европейского суда по правам человека. Определено авторское видение дальнейшего развития нормативного регулирования соответствующих отношений.

Ключевые слова: апелляционное обжалование, кассационное обжалование, суд, правосудие, право на справедливый суд.

Zaiats O.S. PROVIDING THE RIGHT TO APPEALING AND CASCADE REVIEW OF JUDICIAL DECISIONS IN CIVIL MATTERS IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

During the last century, the issue of ensuring the widespread respect for human rights has grown beyond borders and has gained the world-wide significance for the entire world community. The most important principle of the implementation of these problems is the system of international legal documents containing the rules that have become universally accepted principles. Among such documents, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950 (the ECHR) and the Protocols there to have occupied an important place. The problematic aspects of providing appeals against decisions in the context of the right to a fair trial are the subject to special attention in the context of the judicial reform carried out in our country.

In accordance with Part 1 of Art. 6 “Right to a fair trial” by the ECHR, in the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.

The parties to the case, as well as those who has not taken part in the case, if the court has decided on their rights, freedoms, interests and (or) duties, have the right to appeal the decision of the court of first instance in the appeal court in full or in part. Similarly, the participants in the case, as well as those who has not taken part in the case, if the court has decided on their rights, freedoms, interests and / or duties, have the right to appeal in a cassation procedure. However, they are not subject to appeal: decisions, rulings of the court of first instance and rulings of the court of appellate instance in cases, decisions of which are subject to review by the Supreme Court as an appeal at court; judicial decisions in minor cases, except cases established by law. At the same time, in the case of “Miller v. Ukraine”, the European Court of Human Rights fur their argued that the way in which Art. 6 applies to appellate and cassation courts, should depend on procedural characteristics, and should take into account the rules of domestic law and the role of cassation courts in them, and the requirements for admissibility of the appeal on the substance of the law should be more stringent than for the ordinary appeal.

In general, the approach to viewing judgments in civil cases which has been fixed in the new version of the Civil Procedural Code of Ukraine meets the criteria arising from the practice of the European Convention on Human Rights. However, in the context of a real need for the principle of access to justice, guaranteeing every one the right to a fair trial, it seems appropriate view to ward in creasing the price criteria for category of minor disputes, and further delineation of the courting determining the complexity of the case.

Key words: appeals, cassation appeal, court, justice, right to fair trial.